

OSNOVE USTAVNOG UREĐENJA ISLAMSKRE REPUBLIKE IRAN

BASICS OF CONSTITUTIONAL ARRANGEMENTS OF THE ISLAMIC REPUBLIC OF IRAN

Milan Blagojević, vanredni profesor na Univerzitetu za poslovni inženjering i menadžment
Banja Luka

Šaban Nurić, redovni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Travniku

SAŽETAK

Još od vremena kada je izvedena Islamska revolucija, Islamska Republika Iran privlači pažnju svjetske javnosti iz više razloga. U ovom radu njegovi autori te razloge razvrstavaju u dvije grupe. Prvu predstavlja geopolitički položaj ove države, koji je čini jednim od najznačajnijih prostora u svijetu, a drugu grupu predstavlja ustavno uređenje Irana sa rješenjima koja su jedinstvena u svijetu i koja predstavljaju centralni dio ovog rada. Svakako najznačajnije karakteristike tog uređenja jesu njegova cjelovita prožetost Islamskim pravom u verziji džafarijske pravne škole, koja je i službeno vladajuća škola u Iranu, te poseban institucionalni mehanizam pomoću kojeg se omogućuje svestrana implementacija šerijatskog prava u Iranu. Ta prožetost Islamskim pravom ne počinje sa Ustavom Islamske Republike Iran, nego 1907. godine kada su usvojene dopune Osnovnog zakona Persije od 31. decembra 1906. godine, čemu je posvećen poseban dio u radu. Među institucijama pomoću kojih se omogućuje ostvarivanje šerijatskog prava u Iranu centralno mjesto ima Imam. On je centralna politička i pravna figura sistema i, zajedno sa Rukovodećim vijećem i Državnim vijećem za procjenu interesa Islamske Republike, čini stožer cjelokupnog političkog i ustavnopravnog sistema Irana, u čijoj pozadini su institucije republikanskog karaktera. Ovaj stožer iransko ustavno uređenje čini ne samo

stabilnim nego mu, pravno gledano, obezbjeđuje i dugovječnost.

Ključne riječi: islamski konstitucionalizam, šerijatsko pravo, Imam, Rukovodeće vijeće, Državno vijeće za procjenu interesa Islamske Republike, Islamska konsultativna skupština, Vijeće čuvara.

Key words: Islamic constitutionalism, Sharia Law, Imam, The Governing Council, The Council for Assessing the Interest of the Islamic Regime, Islamic Consultative Assembly, The Council of Guardians

SUMMARY

Ever since the Islamic Revolution, Islamic Republic of Iran attracts attention of world public for many reasons. In this paper, the authors classify these reasons in two groups. First is geopolitical position of this state, which makes this state one of the most important areas in the world, and second group represent the constitutional arrangements of Iran with the solutions that are unique in the world and also represent the central part of this paper. Certainly, the most important characteristics of this arrangement are its whole saturation by Islamic Law, Twelver Ja'fari school which is official in Iran and special institutional

mechanism which provide versatile implementation of the Islamic Law in Iran. This saturation doesn't start with the Constitution of The Islamic Republic of Iran, it starts in 1907 when amendments of The fundamental Law of Persia of December 31, 1906 were adopted; special section of this paper is dedicated to this subject. Among the institutions that are providing implementation of Islamic Law in Iran, central place has Imam. He is central political and legal figure of the system and, with The Governing Council and The Council for Assessing the Interest of the Islamic Regime, makes a hinge of entire political, constitutional and legal Iran's system whose backgrounds are institutions that have republic character. This hinge makes Iran's constitutional arrangements not only stabile, but also provide, legally, its continuance.

UVOD

Mnogo je razloga zbog kojih ustavno uređenje Islamske Republike Iran privlači pažnju kako onih koji se sa profesionalnog aspekta bave teorijom i praksom ustavnog prava, tako i šire naučne zajednice. Za potrebe ovog rada te razloge ćemo razvrstati u dvije grupe:

1. geopolitičke i
2. ustavnopravne.

Prije nego što ih iznesemo, podsjetićemo da je sve do 1935. godine ova država u svijetu bila poznata po svom starom imenu Persija. Međutim, te godine tadašnji persijski šah je zatražio od međunarodne zajednice da se zemlja ubuduće zove Iran. Ova riječ izvedena je iz proto-iranske reči *Aryanam* u značenju "zemlje arijanskih naroda". Budući da je par godina poslije toga persijska akademska zajednica uputila protest šahu zbog tog njegovog zahtjeva, tvrdeći da se novim nazivom država udaljava od svog kulturno-istorijskog nasljeđa, to jest imena koje datira još od 6.

vijeka prije nove ere, kralj Mohamed Reza Pahlavi je 1959. godine donio odluku o upotrebi oba naziva - Iran i Persija. Takvo stanje potrajaće do Islamske revolucije 1979. godine, kada je ustanovljen današnji naziv ove države – Islamska Republika Iran.

U vezi sa razlozima iz prve grupe, zbog kojih ova država privlači pažnju teoretičara ustavnog prava i šire naučne zajednice, treba najprije istaći geografski položaj Irana. On je smješten između Iraka i Turske na zapadu, Afganistana i Pakistana na istoku, te Saudijske Arabije i Kuvajta na jugu, od kojih ga razdvaja jedan od strateški najvažnijih zaliva na svijetu (Persijski zaliv). Na sjeveru Iran graniči sa bivšim sovjetskim republikama Jermenijom, Azerbejdžanom i Turkmenistanom, a svojom sjevernom granicom Iran izlazi i na obale Kaspijskog mora. Takav položaj čini ovu državu geostrateški veoma važnom za one koji dominiraju svjetskom politikom. Važnost, ali i snaga Irana posljedica su ne samo navedenih razloga, nego i činjenice da je riječ o državi čija površina iznosi 1.648 000 km², što je svrstava među dvadeset najvećih država svijeta. Prema popisu stanovništva iz 2006. godine Iran ima 70.495 782 stanovnika, od čega Persijanci čine 51%, Azeri 24%, Gilaki i Mazandarani 8%, Kurdi 7%, Arapi 3%, Luri 2%, Baluči 2%, Turkmeni 2% i ostali 1%. Na teritoriji Irana se nalazi blizu 16% svjetskih rezervi gasa te 10% svjetskih rezervi nafte. Ako se ovim podacima dodaju oni koji se tiču iranskog nuklearnog programa, zbog kojeg smo već duže vrijeme svjedoci snažnih napetosti na relaciji Iran-Zapad, nije teško zaključiti od kakve je važnosti iranska država za kretanja u svjetskoj politici, kako u ovom trenutku tako i u budućnosti. O tome svjedoče i predviđanja, poput onih Filipa Gilardija penzionisanog operativca CIA-e, prema kojima će, zbog napetosti koja traje u Persijskom zalivu posljednjih nekoliko mjeseci, tu početi treći svjetski rat.

Drugu grupu razloga zbog kojih postoji zanimanje za ustavno uređenje Irana čine razlozi ustavnopravne prirode. U teoriji ustavnog prava se, prilikom periodizacije u razvoju ustavnosti u svijetu, ističe da poslije Drugog svjetskog rata, u periodu tzv. ustavnosti socijalističkih zemalja, demokratsko-socijalne ustavnosti i ustavnosti trećeg svijeta, među zemljama trećeg svijeta „... ima mnogo primera originalnih organizacionih rešenja u ustavima, ali nijedan od njih nije dobio snagu uzora“. Od tog opšteg zaključka, kako se dalje ističe, „...izuzetak mogu biti ustavi koji se vraćaju izvornim načelima Islama“, a posebnu grupu tih zemalja čine one „...u kojima načela Islama prožimaju ustavni poredak u celosti“.⁸⁹ Među tim zemljama naročito se ističe Islamska Republika Iran. Zbog te prožetosti Islamom ustavno uređenje ove države se u jednoj drugoj tipologiji, koja se odnosi na pojam islamskog konstitucionalizma, svrstava u tzv. *dominantni konstitucionalizam* kojem je svojstveno da se ustavom inkorporiše Islamsko pravo kao vrhovni zakon u državi.⁹⁰ Zaista, zbog te prožetosti Islamskim pravom ustavno uređenje ove države je jedinstveno u svijetu. Istina, ustavno uređenje Irana se po toj svojoj osobini ne razlikuje od uređenja kakvo, na primjer, ima Kraljevina Saudijska Arabija, s obzirom na činjenicu da je i u toj državi cijeli pravni poredak prožet Islamskim pravom. O tome na najbolji način svjedoči činjenica da je već u prvom članu Saudijskog Osnovnog zakona o vladi propisano da su Kur'an i Suna poslanika

Muhameda ustav te države.⁹¹ Međutim, ako ostavimo po strani to da je Saudijska Arabija zemlja sunitskog a Iran šiitskog islama (sa hanbalitskom, odnosno džaferijskom školom kao vladajućim pravnim školama), ono po čemu se ustavno uređenje Irana razlikuje od odgovarajućeg uređenja u Saudijskoj Arabiji jeste poseban mehanizam stvaranja i primjene prava, kakav ne postoji u drugim zemljama koje su na ovaj ili onaj način u svoj ustavnopravni poredak inkorporirale Islamsko-šerijatsko pravo. Po tome je, dakle, ova zemlja svojevrsan specifikum u islamskom svijetu, koji zavređuje pažnju. Ovo je samo jedan važniji, od više razloga da prije ulaska u dalju analizu temom zadatog problema objasnimo neke detalje iz opštih pogleda na pravo u Islamu u dijelu strukture Šerijatskog prava.⁹² Međutim prethodno je u cilju boljeg razumijevanja namjere pisanja ovog teksta sa stanovišta metodologije Šerijatskog prava potrebno pojasniti neke specifičnosti. Metodologija hanefijske pravne škole (kojoj između ostalih pripada i islam balkanskih muslimana) pojmovno-logičku obradu prava (fikha) i njegovu tehniku izgradnje izvodi putem utvrđivanja i postavljanja opštih pravnih načela i pravnih institucija indukovanih iz parcijalnih praktičnih rješenja koja su dali utemeljivač mezheba⁹³ Ebu Hanife i njegovi učenici.

Taj metod odlikuje se praktičnošću. To je, dakle, praktično analitičko studiranje pojedinačnih pravnih normi ili pravnih propisa i rješenja iz čijeg se kazuističkog načina rješavanja (od slučaja do slučaja) dolazi procesom logičkog apstrahovanja do opštih zakonitosti koje se sintetizuju u opšta pravna načela i pravne institucije. Ta metoda služi pozitivizaciji prava i

⁸⁹ Ratko Marković: Ustavno pravo i političke institucije, jedanaesto popravljeno i osavremenjeno izdanje, Beograd, 2006, str. 88. I dr Nurko Pobrić ukazuje na činjenicu da Iran spada u one države čiji ustav je u cijelosti prožet Islamom. Vidjeti u Dr Nurko Pobrić: Ustavno pravo, Mostar, 2000, str. 89. Prof. dr Kasim Trnka ističe kako su u islamskim zemljama posebno zanimljive „... kombinacije liberalno-demokratskih rješenja i izvornih islamskih principa...“ što se može uočiti, između ostalog, i u Ustavu Irana iz 1979. godine. Vidjeti u Kasim Trnka: Ustavno pravo, drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Sarajevo, 2006, str. 57.

⁹⁰ Intisar A. Rabb: "We the Jurists": Islamic Constitutionalism in Iraq, Journal of Constitutional Law, Vol. 10:3, March 2008, p. 531.

⁹¹ Ovaj osnovni zakon donio je kralj Saudijske Arabije Fahd bin Abdul Aziz dekretom od 31. januara 1992. godine.

⁹² Fikret Karčić, Pravni aspekti islamskog reformizma, Islamski teološki fakultet Sarajevo, 1990.

⁹³ Islamska škola mišljenja

opravdava metodologiju mezhebskih utemeljivača kojom su se koristili pri normiranju pojedinačnih normi ili propisa. Škole koje praktikuju Šiitski islam i koje predstavljaju poseban oblik islamske škole prava, Džaferije, je osnovao šesti imam Džafer es-Sadika. Ova škola je u osnovi iranskog prava i naknadno je prihvaćena kao mezheb, ali nikada ravnopravno sa sunitskim školama prava. S druge strane, šerijatski pravni sistem ima određene specifičnosti koje zahtijevaju i specifičnu metodologiju u obradi i prezentaciji. Metodologija islamske jurisprudencije sistematizirana je u nauci usuli fikha. Napisani su tomovi knjiga iz te oblasti i postoji pravna baština (uglavnom na arapskom jeziku, jeziku Objave) koja svojim obimom i vrijednošću svrstava šerijatsko pravo u red poznatijih svjetskih pravnih sistema. U toj grani šerijatske nauke dominira pet metodoloških pristupa pri izvođenju šerijatskih odredaba, odnosno normiranju fikha (prava) i svi pripadaju Sunitskom islamu. To su:

1. Metoda hanefijske pravne škole,
2. metoda malikijske pravne škole,
3. metoda šafijske pravne škole,
4. metoda hambelijske pravne škole
5. komparativna metoda koja objedinjava vrijednosti i jednog i drugog pristupa.

Pojednostavićemo naziv ove metodologije i tretiraćemo je u daljoj obradi metodologijom islamske jurisprudencije. Metodologija šafijske pravne škole primarno je teorijske naravi. Bavi se postavljanjem opštih pravnih načela koja čine osnovu različitih pravnih institucija uz navođenje konkretnih tekstualnih dokaza koji to potvrđuju, bez obzira na praktična parcijalna pravna rješenja i da li se ona uklapaju u njih ili ne. Dakle, cilj te metode je, primarno, dati opšta pravila i pravna načela na koja upućuje dokaz. Ona su temelji pravničkog rasuđivanja neovisno od već normiranih fikhskih rješenja. Poznata je pod imenom metoda „mutekellimina” ili „metoda teološkog dogmatizma”. Slijedili

su je šafije, malikije i mu'tezilije (racionalisti). Praktični su razlozi zbog čega je neophodno da se služimo i ovom metodologijom. Naime, neki pravni termini i pojmovi nemaju isto značenje u opštem (nešerijatskom) i šerijatskom pravu, niti se neke teoretsko-aksiološke postavke opšteg prava mogu prenijeti na šerijatsko pravo. Tako u teoriji (nešerijatskog) prava, pravna vlast, odnosno državna vlast sa svojim političkim i zakonodavnim aparatom vrši „pozitivizaciju” prava. U Šerijatskom pravu, u slučaju pitanja čija pravna rješenja nisu eksplicite fiksirana svetim izvornim tekstom, odgovore daje učenjak koji posjeduje naučne, moralne i fizičke vrijednosti, odnosno pravne predispozicije i uslove koji ga čine podobnim za pravno rezonovanje i rasuđivanje. On čak ne mora biti ni oficijelni službenik u islamskoj državi da bi se njegovo pravno normiranje prihvatilo kao šerijatski validno. I konačno, prema islamskom učenju, pravo je u normu pretočena Božija volja sadržana u dva glavna izvora: knjizi objave (Kur'an) i riječima i djelima Poslanika Muhameda a. s. (Sunet). Prvenstvena uloga teksta Kur'ana i Suneta jest da uputi pravnoj vjeri i ispravnom načinu života, te u njima uz iskaze teološke prirode naporedo stoje moralne i pravne norme. Propisi Islamskog prava sadržani u ova dva izvora prvobitno su nazivani šerijat (šari'a). Islamsko pravo, tako, nije dato u gotovom obliku, već na osnovu priznatih izvora treba da se stvaralački konstruiše.⁹⁴ Taj zadatak spada u dužnost učenjaka ('ulamā'), odnosno pravoznalaca (fukahā'). Postupak kojim se pravo saznaje iz jezika svetih tekstova naziva se idžtihād (idjtihād), a definiše se kao "napor pravnika radi formulisanja pravnih propisa na osnovu dokaza sadržanih u izvorima"⁹⁵ Učenjak koji se smatra kvalifikovanim da crpi pravo iz poznatih izvora naziva se mudžtehīd

⁹⁴ Bernard Weiss, *Interpretation in Islamic Law: the Theory of Ijtihad*, "The American Journal of Comparative Law" XXVI, 1978. str. 199. i dalje.

⁹⁵ Ibid, str. 200.

(mudjtahid), a rezultat njegovog umnog napora pravno mišljenje ili fetva (fatwā). Idžtihad približno odgovara onome što se u evropskoj nauci naziva tumačenjem prava. Bernard Vajs (Bernard Weiss), savremeni poznavalac Islamskog prava, primjećuje da se idžtihad od tumačenja prava razlikuje po tome što je on tumačenje izvora prava, a ne pravnih propisa. Pravo kao sistem normi u islamu je kraj procesa tumačenja, a ne njegov početak. Stoga je idžtihad istovremeno tumačenje i stvaranje prava.⁹⁶

Izlaganje u nastavku rada podijelićemo u tri dijela. U prvom od njih će u najkraćim crtama biti izložena ustavnopravna istorija Irana, koja, kada je riječ o konstitucionalizaciji vlasti na islamski način, počinje 1907. godine dopunom prvog iranskog Ustava donijetog 1906. godine, kome kao značajan izvor služi Kur'an. Razlog za ovu retrospekciju je u činjenici da inkorporacija Šerijatskog prava, putem ustava, u ustavno uređenje Irana ne počinje sa Islamskom revolucijom 1979. godine već upravo sa ustavnom revizijom iz 1907. godine. Stoga ćemo u nastavku najprije govoriti o osnovnim karakteristikama tog ustava u vezi sa ovim pitanjem. Nakon toga centralni dio rada biće posvećen izlaganju i analizi odgovarajućih odredbi sadržanih u Ustavu Irana na osnovu kojih se može steći odgovarajuća slika o specifičnostima ustavnog uređenja ove države. Na kraju rada iznijećemo naša zaključna zapažanja.

Prije nego što pređemo na izlaganje prema prethodno izloženom rasporedu dajemo jednu napomenu. Riječ je o pojmu koji smo prethodno upotrijebili nazvavši ga islamskim konstitucionalizmom. S tim u vezi ukazujemo da oko njegovog značenja ne postoje slaganja u nauci ustavnog prava, posebno između njene varijante zastupljene na zapadu i one prisutne u islamskom svijetu. Ne ulazeći ovdje u razloge tog neslaganja, za potrebe ovog rada reći ćemo

da islamski konstitucionalizam označava „...vladavinsku strukturu sa ograničenom vlašću u kojoj pisani ustav određuje Islamsko-šerijatsko pravo kao izvor prava.“⁹⁷

USTAVNO UREĐENJA PERSIJE-IRANA DO ISLAMSKKE REVOLUCIJE 1979. GODINE

Bitna obilježja Osnovnog zakona Persije iz 1906. godine

Svoj prvi ustav Persija je dobila 31. decembra 1906. godine kada ga je, pod pritiskom unutrašnjih nemira uzrokovanih načinom njegove vladavine, dekretom proglasio persijski šah Mozafaredin. Tim ustavom Persija je od apsolutne monarhije postala ustavna monarhija. Ustav je rađen po uzoru na belgijski ustav iz 1831. godine. Time se, između ostalog, može objasniti činjenica da je zakonodavna vlast organizovana prema bikameralnom modelu, a izvršna vlast je pripadala monarhu i njegovim ministrima, koje je on imenovao i koji su za svoj rad bili odgovorni monarhu.

Zakonodavni organ je, kako je naglašeno, bio ustrojen prema bikameralnom modelu, a sastojao se od Nacionalne konsultativne skupštine (donji dom) i Senata (gornji dom). Donji dom, kao predstavnički dom cijelog naroda Persije, imao je 162 poslanika izabrana na dvogodišnji period, a birani su u Teheranu i persijskim provincijama. Sjedište ovog doma je bilo u Teheranu. Gornji dom sastojao se od 60 članova. Kriterijumi za njihov izbor propisani su u članu 45. Osnovnog zakona. Prema toj odredbi, članovi ovog doma biraju se između „...dobro obaviještenih, oštroumnih, pobožnih i poštovanih lica...“. Polovinu članova gornjeg doma imenuje šah (petnaest iz Teherana a petnaest od stanovništva u provincijama), dok

⁹⁶ Ibid.

⁹⁷ Intisar A. Rabb: *Ibidem*, p. 528.

preostalih 30 bira stanovništvo (od čega se, opet, petnaest članova bira u Teheranu, a petnaest u provincijama). Za parlamentarni bikameralizam predviđen ovim ustavom se, zbog nekih ustavnih rješenja, može reći da je jednim svojim dijelom bio neegalitaran. Specifičnost te neegalitarnosti je u tome što je bila ravnomjerna u odnosu na oba parlamentarna doma, što će se vidjeti iz izlaganja u nastavku. Naime, prema članu 18. Osnovnog zakona donošenje finansijskih propisa, budžet, sve promjene u fiskalnim aranžmanima, prihvatanje ili odbijanje troškova, dato je u isključivu nadležnost Nacionalne konsultativne skupštine. Međutim, ova nejednakost između domova parlamenta, na štetu Senata, korigovana je na način koji, u konačnom, ide na štetu Nacionalne konsultativne skupštine.

Najprije je članom 46. Osnovnog zakona propisano da svi prijedlozi zakona i drugih propisa, osim onih finansijskih koji su u isključivoj nadležnosti Nacionalne konsultativne skupštine, moraju biti usvojeni od strane oba doma. Potom je u članu 48. Ustava propisan mehanizam usaglašavanja stavova parlamentarnih domova u slučaju njihovog neslaganja oko prijedloga propisa koji treba usvojiti. Prema tom članu, u slučaju neslaganja domova obavezno je formiranje komisije sastavljene od jednakog broja članova donjeg i gornjeg doma parlamenta. Ako se ni u ovom organu ne postigne saglasnost oko teksta predloženog propisa, obavezno je podnošenje izvještaja monarhu. U tom slučaju ako šah podrži stav Nacionalne konsultativne skupštine, tekst prijedloga propisa usvojenog u tom domu postaće zakon. Ovakvo rješenje posljedica je činjenice da su zakonodavnu vlast prema ovom ustavu zajedno vršili dvodomni parlament i šah, na način što je parlament usvajao zakone i druge propise, ali su oni stupali na snagu tek nakon što im monarh

da sankciju (član 33. Ustava⁹⁸). Međutim, za slučaj da šah ne podrži stav Nacionalne konsultativne skupštine prijedlog propisa se, prema već pomenutom članu 48. Osnovnog zakona, vraća na ponovno razmatranje parlamentu. Ako ni ovaj put ne bude saglasnosti između parlamentarnih domova Senat može, odlukom usvojenom dvotrećinskom većinom njegovih članova, odobriti raspuštanje Nacionalne konsultativne skupštine, pa ako tu odluku potvrdi Kabinet ministara (persijska vlada), šah svojom naredbom raspušta Nacionalnu konsultativnu skupštinu i istovremeno naređuje održavanje novih izbora za ovaj parlamentarni dom.

Odnose parlamenta i vlade karakteriše mogućnost donjeg doma da traži razrješenje ministra zbog nepodnošenja tom domu odgovarajućeg izvještaja o sprovođenju zakona koji je dobio monarhovu sankciju (član 29. Ustava). U ovom slučaju o odgovornosti i razrješenju ministra odlučuje monarh. Prema članu 28. Ustava, u slučaju da ministar izda naredbu koja je suprotna zakonu, lično je odgovoran monarhu. Odnose između šefa države i parlamenta, osim već navedenog, karakteriše i obaveza parlamentaraca na odanost monarhu. To proizlazi iz teksta njihove zakletve, propisanog članom 11. Ustava, prema kojem poslanici uzimaju Boga za svjedoka i zaklinju se na Kur'an da će djelovati istinski lojalno prema monarhu.

Osnovni zakon Persije iz 1906. godine karakteriše odsustvo odredbi o ljudskim pravima, o pravosuđu, o šefu države (nasljeđu prestola) i ministrima, a posebno o odnosu tog ustava i Islamskog-šerijatskog prava. Ovo će, između ostalog, biti razlog za ustavnu promjenu do koje će doći već

⁹⁸ Prema ovoj odredbi Ustava nacрте zakona za čije donošenje postoji potreba izrađuju nadležna ministarstva koja i odgovaraju za njih. Nakon što je izrađen nacrt zakona isti se u formi prijedloga podnosi Nacionalnoj konsultativnoj skupštini od strane nadležnog ministra ili premijera, a pošto zakon bude usvojen u parlamentu stupa na snagu nakon što ga sankcioniše monarh.

1907. godine (7. oktobra), donošenjem dopuna na Osnovni zakon Persije.

Bitna obilježja dopuna Osnovnog zakona Persije od 7. oktobra 1907. godine

Prije nego što izložimo osnovna obilježja ovih dopuna, potrebno je reći da je njima, kako i proizlazi iz njihovog naziva, izvršena samo dopuna Osnovnog zakona Persije od 31. decembra 1906. godine. Za temu kojom se bavimo u ovom radu od posebne važnosti su dopune sadržane u članu 2. Prema toj ustavnoj odredbi ni u jednom trenutku ni jedan akt koji usvoji Nacionalna konsultativna skupština ne smije biti u suprotnosti sa svetim principima Islamskog prava. Potom je propisano da je nadležnost učenih doktora teologije da odrede da li su zakoni parlamenta u skladu sa principima Islama. U tu svrhu predviđeno je postojanje Komiteta pravnika, kojeg čini ne manje od pet mudžtehida, biranih od strane Nacionalne konsultativne skupštine sa liste od 20 kandidata koje joj dostavi ulema.

Pojam *mudžtehida* označava islamskog pravnika kvalifikovanog za tumačenje šerijatskog prava i stvaranje idžtihada. Idžtihad je, pored Kur'ana i sune, jedan od izvora šerijatskog prava koji, kako se ističe, obuhvata „...*kijas* (primena analogijom određenog rešenja iz Kur'ana ili sune na slučajeve slične uređenim slučajevima), *istihsan* (usvajanje rešenja koje najviše odgovara određenoj islamskoj zajednici u datom trenutku), *istislah* (izbor najpogodnijeg rešenja za islamsku državu) i *er rei* („nezavisno rasuđivanje“ u saglasnosti s duhom šerijatskog prava).⁹⁹ Pored ovih, u izvore Islamskog prava spada i idžma koju čini saglasnost (konsenzus) islamske zajednice, to jest svih mudžtehida iz Muhamedove zajednice „oko određene šerijatsko-pravne norme, dok je kod kolektivnog idžtihada dovoljna suglasnost

grupe mudžtehida ili većine članova određenog idžtihadskog tijela“.¹⁰⁰

Prema članu 2. dopuna Osnovnog zakona Persije od 7. oktobra 1907. godine mudžtehide izabrani od Nacionalne konsultativne skupštine na prethodno opisani način nadležni su da razmatraju i odlučuju o svim pitanjima o kojima je odlučivao parlament, nakon čega može odbiti, u cjelini ili djelimično, bilo koji akt usvojen od strane parlamenta ako smatra da je u suprotnosti sa šerijatskim pravom. Odluke ovog tijela moraju se poštovati, a ovim članom propisano je trajna nepromjenjivost te odredbe. Time je, po našem mišljenju, po prvi put došlo do, barem u formalnopravnom smislu, inkorporacije šerijatskog prava u ustavnopravni poredak Persije putem jednog dokumenta ustavnopravne snage. Kada se ovome doda da je članom 1. dopuna Osnovnog zakona Persije od 7. oktobra 1907. godine propisano da je Islam službena religija Persije, a da je pravovjerno učenje Islama ono u džaferijskoj doktrinarnoj interpretaciji¹⁰¹, sistematskim tumačenjem odredbi članova 1. i 2. dopuna Osnovnog zakona Persije, može se zaključiti da je riječ o inkorporaciji Šerijatskog prava. Ovakav zaključak još više pojačava odredba iz člana 27. dopuna Osnovnog zakona, prema kojoj zakonodavna vlast, koju vrše Kralj i oba doma parlamenta, može predlagati zakone koji, po usvajanju u parlamentu, stupaju na snagu po dobivanju sankcije od strane monarha i pod uslovom da nisu u suprotnosti sa Islamskim pravom.

¹⁰⁰ Nedim Begović: Kolektivni idžtihad, rad objavljen u časopisu *Takvim za 2010*, Rijaset Islamske zajednice u BiH, Sarajevo, 2009, str. 67. Ovaj autor objašnjava da pojedina osoba može praktikovati idžtihad uz posjedovanje sljedećih *ličnih* svojstava: „mora biti musliman/ka, punoljetna, duševno zdrava i pravedna, što znači da se kloni velikih grijeha i ne ustrajava u malim. *Profesionalna* svojstva čine odgovarajući naučni profil mudžtehida. Prije svega, on uključuje poznavanje arapskog jezika, Kur'ana i sunneta.“ Nedim Begović: *Ibidem*, str. 73.

¹⁰¹ Kakvu odredbu, u bitnom, sadrži i važeći Ustav Islamske Republike Iran (član 12. Ustava). I dopune Osnovnog zakona Persije od 7. oktobra 1907. godine u članu 1, kao i važeći Ustav Irana u članu 12, preciznije određuju da se radi o džaferijskoj doktrini dvanaest imama, o kojoj će nešto više biti rečeno na odgovarajućem mjestu u nastavku rada.

⁹⁹ Budimir P. Košutić: Uvod u velike pravne sisteme današnjice, drugo izdanje, Beograd, 2008, str. 301.

Ove dopune Osnovnog zakona Persije, osim zbog navedenog, važne su i zbog toga što je njima Persija postala parlamentarna monarhija. Takav zaključak, uprkos odredbi člana 36. u kojoj se govori da se ustavna monarhija povjerava Kralju, proizlazi iz nekoliko odredbi kojima je utvrđena odgovornost ministara i vlade u cjelini jedino prema parlamentu. Tako je članom 61. dopuna Osnovnog zakona propisano da su, pored individualne, ministri u vladi i kolektivno odgovorni parlamentu (prema oba doma parlamenta) za svoj, odnosno za rad vlade u cjelini u, kako stoji u toj odredbi, za poslove koji imaju opšti karakter. Potom je članom 67. dopuna Osnovnog zakona propisano da će svaki ministar pojedinačno, kao i vlada u cjelini, podnijeti ostavku ako tako zahtijeva apsolutna većina članova Nacionalne konsultativne skupštine, odnosno apsolutna većina članova Senata. Članovima 65, 69. i 70. je propisano da Nacionalna konsultativna skupština ili Senat može podnijeti optužbu pred Kasacionim sudom protiv ministra za delikte koje utvrdi zakonodavni organ posebnim zakonom. Ovim dopunama takođe je propisano da je Persija zasnovana na podjeli vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudsku (član 27). Članom 37. utvrđena su pravila o nasljeđu kraljevskog prestola (za koje važi pravilo primogeniture u muškoj kraljevskoj lozi), a članom 44. propisano je da Kralj ne može odgovarati već za obavljanje izvršne vlasti odgovaraju samo ministri pred oba zakonodavna doma.

U zamjenu za ovu odgovornost, dopunama Osnovnog zakona (član 45) uvedena je ustanova premapotpisa od strane nadležnog ministra. Prema toj odredbi dekreti i naredbe Kralja mogu se izvršavati nakon što budu premapotpisani od strane nadležnog ministra, koji tim potpisom odgovara i za autentičnost teksta dekreta, odnosno naredbe. Članovima 50. i 51. dopuna propisano je da je Kralj vrhovni komandant oružanih snaga, odnosno da on

donosi odluku o proglašenju ratnog stanja i zaključenju mira. Dopune Osnovnog zakona Persije sadrže i katalog ljudskih prava. Riječ je o pravu na jednakost građana Persije pred zakonom (član 8); zaštiti ljudskog života (član 9); zaštiti imovine pojedinca (čl. 9. i 15); zabrani neosnovanog lišenja slobode (član 10); zakonitosti u kažnjavanju (član 12); zaštiti doma i privatnosti (član 13); zabrani izručenja svojih državljana (član 14); zabrani konfiskacije imovine po osnovu osude na kaznu, osim u slučajevima predviđenim zakonom (član 16); pravu na slobodno obrazovanje, uz ogradu da to pravo može biti uskraćeno religijskim pravom. U vezi sa nabrojanim i drugim pravima sadržanim u dopunama Osnovnog zakona Persije, potrebno je reći da ovaj dokument sadrži i zabrane. Tako je članom 20. dopuna Osnovnog zakona Persije propisano slobodno štampanje publikacija, osim heretičkih knjiga štetnih po islamsku religiju, ali se ne pominje ista zaštita za ostale religije na teritoriji Persije. Ovakvo rješenje sadrži i važeći Ustav Irana (član 24). Dopune Osnovnog zakona zatim, u članu 58, propisuju da nijedno lice koje nije musliman ne može biti imenovano za ministra. Prema važećem Ustavu Irana (član 115) za predsjednika Irana, koji je nosilac izvršne vlasti, može biti izabrano samo lice koje, između ostalog, ima vjerovanje u temeljne principe službene religije Irana.

Od ostalih odredbi iz dopuna Osnovnog zakona pomenućemo onu iz člana 74. prema kojoj svaki sud može biti osnovan samo na osnovu zakona, kao i odredbu iz člana 90. kojom je predviđeno osnivanje pokrajinskih vijeća, čiji članovi se biraju neposredno od strane lokalnog stanovništva. Najzad, treba istaći kako ni Osnovni zakon Persije, kao ni njegove dopune iz 1907. godine, ne sadrže izričite odredbe o sopstvenoj reviziji. No, odgovor na to bi se, smatramo, trebao tražiti u odredbi člana 27. dopuna Osnovnog zakona. Prema toj odredbi, kako smo već

rekli, zakonodavna vlast, koju vrše Kralj i oba doma parlamenta, može predlagati zakone koji, po usvajanju u parlamentu, stupaju na snagu po dobivanju sankcije od strane monarha i pod uslovom da nisu u suprotnosti sa Islamskim pravom.

OSNOVE USTAVNOG UREĐENJA ISLAMSKRE REPUBLIKE IRAN PREMA USTAVU IZ 1979. REVIDIRANOM 1989. GODINE

Religijski korijeni ideologije o apsolutnoj teokratskoj vladavini kao podlozi važećih rješenja o ustavnom uređenju Islamske Republike Iran

Izlaganje u drugom dijelu ovog rada odnosilo se na odgovarajuća rješenja iz Osnovnog zakona Persije iz 1906. i njegovih dopuna iz 1907. godine. Međutim, praksa je pokazala da je cijeli period od njihovog usvajanja pa do Islamske revolucije 1979. godine bio obilježen raskorakom između onoga što je u njima propisano i stvarnosti državno-pravnog života. Suština raskoraka između normativnog i stvarnog ogledala se u tome što je, naročito za vrijeme vladavine Mohameda Reze Pahlavija, šah bio sklon manipulaciji, oslanjajući se na vojsku koju je nastojao držati pod svojom kontrolom, kao i na tajnu iransku službu SAVAK. Reforme koje je šah proveo 1963. godine, poznate pod nazivom „Bijela revolucija“, koje su se odnosile na zemljišnu reformu, eliminaciju nepismenosti i proširenje prava glasa na žene su, zajedno sa njegovima arbitrarnim vladanjem, pojačale nezadovoljstvo u zemlji. Ono je bilo izraženo kod intelektualaca koji su tražili demokratske reforme, ali i kod vjerskih vođa. Jedan od njih, ajatolah Homeini, je kao protivnik režima otišao u egzil, najprije boravivši u iračkom gradu Nadžafu od 1965. do 1978. godine, a od 1978. godine u Francuskoj do povratka u Iran 1. februara 1979. godine. Za vrijeme boravka u

Nadžafu Homeini je stvorio sopstvenu ideologiju apsolutne teokratske vladavine, pod vođstvom vrhovnog lidera, koja će svoje oživotvorenje dobiti u Ustavu Islamske Republike Iran iz 1979. godine (usvojenom 24. oktobra 1979. godine). S obzirom na ulogu koju vođa ima u funkcionisanju ustavnog poretka u Iranu, koja je došla do izražaja neposredno prije kao i tokom ustavne revizije iz 1989. godine, u ovom dijelu rada ćemo ukratko prikazati religijske korijene ove ideologije, koja je u vezi sa već pomenutom džaferijskom doktrinom o dvanaest imama.

Da bi se razumila navedena Homeinijeva ideologija neophodno je vratiti se u daleku prošlost, u vrijeme neposredno pred smrt poslanika Muhameda. Odmah poslije njegove smrti postavilo se pitanje njegovog nasljednika i upravo oko tog pitanja islamska zajednica (*ummet*) podijeliće se na dvije velike skupine (Sunite i Šiite). Ta podjela je, kao svojevrsna konstanta, ostala sve do danas. Do podjele je došlo zbog toga što su jedni smatrali da pravo da naslijede poslanika Muhameda na čelu islamske zajednice pripada njegovim pratiocima (*ashabima*). Iz ovog shvatanja nastao je sunitski pravac u Islamu, koji halifima smatra Abu Bakra (tasta poslanika Muhameda), Omara, Osmana i Alija. Ovaj redoslijed za Sunite je veoma važan, s obzirom da oni smatraju da je Muhamed umro a da nije rekao ništa o tome ko je njegov nasljednik na mjestu vođe muslimanske zajednice. Otuda su ubrzo po njegovoj smrti muslimanski lideri u Meki i Medini izabrali kao halifu najprije Abu Bakra, što je prihvatio i Muhamedov rođak i zet Ali ibn Ebi Talib. Poslije smrti Abu Bakra na mjesto halife izabran je Omar, poslije njega Osman, a 656. godine Ali je postao halifa, na kom položaju je ostao do 661. godine¹⁰² kada je ubijen. Ličnost Alija

¹⁰² Ubrzo po dolasku Alia na mjesto Halife protiv njega će ustati Muavia, muslimanski vladar Sirije. Nakon kraćeg rata, koji nije dao pobjednika, Ali je ubijen 661. godine od strane pripadnika disidentske grupe poznate pod imenom Haridžije. Ubistvo Alia omogućilo je Muaviju da njegova dinastija formira Umajjidski

je važna za drugi pravac u Islamu – šiitski. Prema učenju njegovih sljedbenika¹⁰³ mjesto Muhamedovog nasljednika mogao je naslijediti samo Ali. Ovakvo učenje u vezi je sa pojmom Ehli-bejt (arapski: Ahl al-Bejt što, u doslovnom smislu, znači „ljudi kuće“), koji za Šiite ima posebno značenje. Ovaj pojam označava užu porodicu poslanika Muhameda, koja obuhvata njegovu kćerku Fatimu, Muhamedovog rođaka i zeta Alia te dva sina Alia i Fatime Hasana i Huseina. Sljedbenici Alia, dakle, smatraju da su na mjestu vođe muslimana poslanika Muhameda mogli naslijediti samo Ali i njegovi potomci, sve do dvanaestog, koji zbog toga predstavljaju *imame*. Za ustavno uređenje Irana posebno važan je šesti imam po redu, Džafer ibn Muhamed, praukun Alievog sina Huseina. Džafer ibn Muhamed je osnivač šiitske vjersko-pravne škole koja je po njemu dobila naziv džaferijska škola (*džaferijski mezheb*).

Ona je, kako ćemo vidjeti, i prema važećem Ustavu Irana zvanična pravna škola u ovoj zemlji. Šiitski islam će postati zvaničnom religijom u Persiji u XVI vijeku, nakon što je oko 1500. godine osnovano Safavidsko carstvo. U vrijeme Ismaila, prvog safavidskog vladara, tokom XVI vijeka će, zbog suprotstavljanja dominaciji sunitskih Otomanskih Turaka, doći do preobraćanja persijskog stanovništva u takozvani imamitski šiizam. U šiitskom Islamu posebno mjesto zauzima ustanova *imama*, pri čemu ovaj pojam treba razlikovati od pojma imam koji se uobičajeno koristi kod nas u značenju predvodnika pri molitvi

muslimana. Šiiti imama smatraju nasljednikom učenja poslanika Muhameda, zbog čega imam ima posebnu vjersku ulogu. Prema šiitskom učenju Bog je poslaniku Muhamedu podario posebnu mudrost, koju je on prenio na svog rođaka i zeta Alia kao prvog imama, nakon čega se ona prenosi na potomke Alia i Muhamedove kćerke Fatime. Međutim, imam nije prorok jer je proročanstvo, u čemu se slažu i Šiiti i Suniti, završeno sa poslanikom Muhamedom. No, prema shvatanju Šiita, imam je nepogrešiv jer ga Bog čuva od grijeha i grešaka, zbog čega se njegove odluke o vjerskim i svjetovnim pitanjima smatraju nepogrešivim. Za razumijevanje položaja imama u Iranu koji će biti od posebne važnosti pred reviziju iranskog Ustava 1989. godine, naročito je važno učenje Šiita da imam posjeduje posebnu sposobnost shvatanja skrivenih značenja Kur'ana. Ta sposobnost mu omogućuje da tekstove Kur'ana tumači na način da uzme u obzir okolnosti života zajednice koje se svakodnevno mijenjaju. Imam, dakle, predstavlja centralnu i političku i pravnu figuru sistema.

Ovakva pozicija imama predstavlja osnovu Homeinijeve ideologije apsolutne teokratske vladavine. Pri tome, svakako, treba imati u vidu da je apsolutnost ovog oblika vladavine u političkoj zajednici posljedica činjenice da su islamskim pravom obuhvaćene sve oblasti ljudskog života. Ovim pravom, dakle, obuhvaćeni su ne samo privatni aspekti života pojedinca (vjerski, moralni, pravni) nego i cjelokupan život njegove zajednice, kako u vjerskom tako i u moralnom, odnosno političko-pravnom smislu. Samo time se mogu objasniti gotovo sva najvažnija rješenja iz važećeg Ustava Islamske Republike Iran u vezi sa njenim ustavnim uređenjem. Ona su, kako ćemo vidjeti u nastavku, sva prožeta Šerijatskim pravom, što ne treba da čudi. Šta više, ovakvom rješenju ne može se prigovoriti zbog dosljednosti i unutrašnje logičnosti. Na ovo ukazujemo zbog toga što

halifat sa sjedištem u Damasku. Ovo je prvo razdoblje u historiji Islama, koje će potrajati do 750. godine kada je pao umajjidski halifat, nakon čega nastupa srednje razdoblje Islama. Ovo razdoblje, koje se naziva Abasidskim (kada je sjedište halifata iz Damaska premješteno u Bagdad), potrajaće do 1500. godine, kada počinje razdoblje modernog Islama u kojem će biti formirane tri jake islamske države – Otomansko carstvo, Safavidska Persija i Mogulsko carstvo na indijskom potkontinentu. Srednje razdoblje u razvoju Islama je, između ostalog, važno zbog toga što će u tom vremenu nastati vjerskopravne škole i šerijatsko pravo. O ovome više vidjeti u Budimir P. Košutić: *Ibidem*, str. 293-299.

¹⁰³ Riječ Šiiti je oblik nastao iz fraze "Shiatu Ali", u značenju "sljedbenici Alia".

Šerijatsko pravo, kako ističe profesor Košutić: „...izražava volju Alaha, a ne ljudskog zakonodavca, ono ubuhvata sve oblasti života (ne ograničava se na društvo i državu). Bitna razlika između islamskog i evropsko-američkog prava data je upravo u toj činjenici (religijski karakter islamskog i sekularni – evropsko-američkog prava). Jedini osnov važenja islamskog prava je objavljena Alahova volja: ono ne zavisi od vlasti bilo kog zemaljskog zakonodavca. Stoga je islamsko (šerijatko) pravo, kao pravo Božje objave, nepromenljivo. Islamska pravna teorija ne može, prema tome, prihvatiti istorijski pristup u proučavanju prava. Alahovo pravo dato je čoveku jednom i zauvek.“¹⁰⁴

Važnost preambule Ustava Irana

Islamska Republika Iran spada u red malog broja zemalja svijeta u kojima preambula ustava ima veliku važnost za njegov normativni dio. Takav značaj preambule ovog ustava ne treba da čudi, ako se ima u vidu da su njom (nakon njenog uvodnog dijela koji opisuje istoriju Islamske revolucije u Iranu), udareni temelji cjelokupnog ustavnog uređenja Irana (svih njegovih ustavnih institucija i organa) prožetog šerijatskim pravom. Iako ovaj dio Ustava nomotehnički nije izdijeljen na članove, nesumnjivo je da se radi o *normativnim iskazima*, s obzirom na njihovu sadržinu, nakon čega su oni samo potvrđeni kroz odgovarajuća rješenja u normativnom dijelu Ustava. Za ovu priliku izdvojićemo nekoliko dijelova iz ove preambule. Tako se pod naslovom „Islamska vladavina“ propisuje da se ovaj oblik vladavine temelji na „vjerskom starateljstvu“ (*Velayat Faqiye*) postavljenom od strane Imama Homeinija. Ova odredba preambule posljedica je činjenice da je Imam centralna politička i pravna figura cijelog iranskog sistema

usljed razloga koje smo prethodno izložili. Ovakva pozicija Imama ponovljena je u preambuli na još jednom mjestu kada se, u njenom stavu 17, određuje da Ustav obezbjeđuje vodstvo od strane Imama kao osobe priznate od strane naroda, a svrha njegove funkcije je osiguranje od devijacija u koje bi državu i društvo mogle odvesti razne organizacije. Ove odredbe iz preambule pravna su osnova za više odredbi normativnog dijela Ustava Irana:

- član 5. koji određuje Imama kao vođu zajednice,
- član 57. kojim je najprije određeno da vlast u Islamskoj Republici vrše zakonodavni organ, egzekutiva i pravosuđe, ali svi oni funkcionišu pod nadzorom Imama i posebnog tijela koje se naziva Rukovodećim vijećem,
- član 91. prema kojem Imam bira šest sudija u Vijeće čuvara koje, kako ćemo vidjeti, ima veoma važnu ulogu u postupku donošenja zakona,
- član 112. prema kojem se Državno vijeće za procjenu interesa Islamske Republike sastaje na poziv Imama. Ovo tijelo, uvedeno u ustavni poredak Irana ustavnim revizijom iz 1989. godine, ima veoma važnu ulogu, o čemu ćemo govoriti na odgovarajućem mjestu u nastavku,
- član 157. koji Imamu daje nadležnost za imenovanje mudžtahida, institucije uvedene ustavnim revizijom 1989. godine. Nosilac ove funkcije je šef pravosudne grane vlasti u Iranu,
- članom 177. uređen je postupak izmjene iranskog Ustava, koji se pokreće nakon što Imam izda u tom pravcu odgovarajući akt.

U šesnaestom stavu preambule određuje se da zakonodavstvo kao svoju osnovu ima Kuran te da zbog toga postoji potreba preciznog i ozbiljnog nadgledanja od strane školovanih islamskih pravnika da li se ova obaveza ostvaruje u praksi. Ova odredba preambule je primijenjena na više mjesta u

¹⁰⁴ Budimir P. Košutić: *Ibidem*, str. 294.

normativnom dijelu Ustava, od kojih na ovom mjestu izdvajamo samo odredbu člana 4. Ustava. Prema njoj, svi zakoni i drugi propisi moraju biti zasnovani na islamskim kriterijumima, a pravnici u Vijeću čuvara imenovani od strane Imama su nadležni da odlučuju o usklađenosti svih propisa sa nevedenim kriterijumima.

Poseban stav u preambuli Ustava posvećen je Revolucionarnoj gardi, organizovanoj za odbranu države i islamske vjere. Ovaj stav preambule važan je zbog toga što se iz njega može zaključivati i o intenciji Irana za globalnim ekspanzionizmom.¹⁰⁵ Revolucionarna garda ima, dakle, pored odbrambene i vjersku misiju a to je, kako stoji u ovom stavu preambule, džihad na Božijem putu i borba za proširenje njegovog zakona u svijetu. U normativnom dijelu Ustava, u trećem odjeljku koji sadrži i odredbe o Armiji Irana, Revolucionarnoj gardi je posvećen član 150.

Pravosuđe u Iranu, prema preambuli, se uspostavlja na osnovama islamske pravde, a za njegovo funkcionisanje neophodne su sudije edukovane u šerijatskom pravu. I izvršnoj vlasti preambula Ustava određuje zadatak stvaranja islamskog društva i postizanja pravednih odnosa. Najzad, javni mediji se pominju na kraju preambule tako što se određuje da moraju zauzeti svoje mjesto u procesu razvoja Islamske revolucije i propagiranja islamske kulture, uz obavezu da se suzdržavaju od propagiranja i ohrabrivanja destruktivnih i antiislamskih ideja.

¹⁰⁵ Istina, ovo nije i jedina odredba iranskog Ustava iz koje se može izvesti takav zaključak, jer ih ima još. Tako se u preambuli navodi da Ustav Irana obezbjeđuje osnovu za nastavak revolucije (Islamske revolucije) kako u zemlji tako i u inostranstvu (stav 13. preambule). U istom stavu odmah potom se određuje da Revolucija nastoji da razvija međunarodne odnose sa drugim islamskim pokretima i narodima kako bi se pripremio put za stvaranje jedinstvene svjetske zajednice. Iranski ustavotvorac za ovu odredbu osnov nalazi u suri 21, ajetu 92 Kurana, na koji se izričito poziva. U tom ajetu stoji: „Zaista, ova vaša umma je umma jedna, a ja sam gospodar vaš, zato mene obožavajte.“

Bitna obilježja normativnog dijela Ustava Irana

Usljed ovakvog sadržaja i pravnog značaj preambule Ustava Irana, njegovom normativnom dijelu svojstven je dualizam, odnosno dihotomija. To svojstvo normativni dio ima zbog toga što se u njemu miješaju elementi islamskog i republikanskog. Ono će, kako se ukazuje u literaturi, biti uzrokom posebne ustavne dijalektike (bolje reći sukoba – naša opaska) između Islamske konsultativne skupštine i Vijeća čuvara,¹⁰⁶ koja će potrajati nekoliko godina i što će dovesti do ustavne revizije 1989. godine. Ovaj dualizam može se uočiti odmah na početku normativnog dijela Ustava. Tako se u članu 1. propisuje da je islamska republika oblik vladavine u Iranu, što je potvrđeno dugotrajnom vjerom naroda u suverenost Kur'anske istine. Već u članu 2. se određuje da je Islamska republika, između ostalog, sistem zasnovan na vjerovanju u jednog Boga,¹⁰⁷ njegov isključivi suverenitet, njegovo pravo da bude zakonodavac kao i neophodnost potčinjavanja njegovim naredbama. Ovaj član Ustava postavlja ciljeve Islamske Republike Iran, među kojima dominiraju oni čisto religijskog karaktera. Naime, pored vjerovanja u jednog Boga, Božije otkrovenje i „temeljnu ulogu Boga u postavljanju zakona“, u članu 2. iranskog Ustava propisano je da se Islamska republika zasniva na vjerovanju o povratku Bogu, ali i kontinuiranom liderstvu Imama i njegovoj temeljnoj ulozi u obezbjeđivanju da proces revolucije Islama ostane neprekinut.

Imama biraju eksperti u Šerijatskom pravu, koji su izabrani od strane naroda (član 107. Ustava). Oni čine veoma važnu instituciju koja se naziva Rukovodećim vijećem. Posebnim zakonom se uređuju broj i

¹⁰⁶ Kambiz Behi: Iran's "New Constitutionalism": Constitutional Politics in Post-Revolutionary Iran, October, 2010, p.3-4. Dostupno na http://www.works.bepress.com/kambiz_behi/107
¹⁰⁷ Ovo vjerovanje je prvi od pet stubova Islama.

kvalifikacija ovih eksperata, način njihovog izbora, a zanimljivost vezana za ovu instituciju je u tome što, prema članu 108. stav 2. Ustava Irana, izabrano Rukovodeće vijeće je nadležno da sačini i usvoji sve kasnije izmjene ovog zakona u vezi sa dužnostima eksperata. Važnost Rukovodećeg vijeća je u tome što obavlja niz veoma važnih državnih funkcija. Tako je ono, prema članu 110. ustava Irana, nadležno za:

- utvrđivanje opšte politike Islamske Republike nakon konsultacija sa Državnim vijećem za procjenu interesa Islamske Republike,
- nadzor nad pravilnošću izvršavanja utvrđene opšte politike Islamske Republike,
- izdavanje dekreta o održavanju nacionalnog referenduma,
- vrhovnu komandu nad Revolucionarnom gardom i Armijom Irana,
- proglašenje rata i mira i mobilizaciju oružanih snaga,
- imenovanje, smjenjivanje i prihvatanje ostavki vjerskih pravnika u Vijeću čuvara,¹⁰⁸
- rukovođenje radio-televizijskom mrežom Islamske Republike Iran.

Niz je i drugih značajnih funkcija ove institucije, od kojih izdvajamo da je Rukovodeće vijeće vrhovna pravosudna vlast u zemlji (odlučuje o pomilovanju),¹⁰⁹ donosi odluku o tome da li će predsjednik Irana biti razriješen ako mu je prije toga Islamska konsultativna skupština dvotrećinskom većinom izglasala nepovjerenje.

¹⁰⁸ Ova nadležnost Rukovodećeg vijeća u suprotnosti je sa odredbom iz člana 91. tačka 1. Ustava Irana prema kojoj je Imam nadležan za imenovanje šest vjerskih pravnika u Vijeću čuvara.

¹⁰⁹ Ovu funkciju treba razlikovati od nadležnosti Državnog vijeća za procjenu interesa Islamske Republike da donese konačnu i za sve obavezujuću odluku u sporu između Islamske konsultativne skupštine i Vijeća čuvara da li je neki propis suprotan šerijatskom pravu. O ovome će biti riječi u nastavku.

S obzirom na ovakvu osnovu Islamske republike ne čudi što je članom 4. Ustava propisano da svi građanski, krivični, finansijski, ekonomski, upravni, kulturni, vojni i drugi zakoni i propisi moraju biti zasnovani na islamskim kriterijumima. Ovaj princip se, prema istoj ustavnoj odredbi, primjenjuje *apsolutno i na opšti način*, a vjerski pravnici kao članovi Vijeća čuvara su nadležni da odlučuju o usklađenosti svih propisa sa nevedenim kriterijumima, što predstavlja sprovođenje već pomenutog stava 16 preambule Ustava. Budući da je Imamu u preambuli i prvom članu Ustava određena kontinuirana liderska pozicija, ne čudi ni to što je članom 5. Ustava propisano da za vrijeme odsustva Velikog Gospoda vječnosti funkciju vođe (Imama) zajednice (umme) u Iranu ima jedan pravedan, pobožan upravitelj, koji je u potpunosti svjestan okolnosti svog vremena, koji je hrabar i efikasan. Zasnovanost svih zakonskih i drugih propisa na islamskim principima treba posmatrati kroz prizmu doktrine razvijene u okviru džaferijske pravne škole, s obzirom da ovaj pravac ima status službene religije i škole u Iranu. To jasno proizlazi iz člana 12. iranskog Ustava, pri čemu je istom odredbom utvrđena njena nepromjenjivost. Dakle, ovo je, istina ne i jedina, odredba za koju je Ustavom propisana nemogućnost njene promjene. Za džaferijsku školu je svojstveno da izvorima prava smatra Kuran, sunu, idžmu šiitskih pravnika i razum (akl), a posebno značajno je da pod sunom podrazumijevaju ne samo riječi, djela i prećutna odobrenja poslanika Muhameda *nego i šiitskih imama*.¹¹⁰

Ovo je svojevrstan okvir u kojem funkcionišu sve političke i pravne institucije u Islamskoj Republici Iran, a ostale odredbe normativnog dijela iranskog Ustava predstavljaju samo operacionalizaciju tog okvira.

¹¹⁰ Mr Fikret Karčić: Istorija Šeriatskog prava (Predavanja na I godini Islamskog fakulteta u Sarajevu), Sarajevo, 1996, str. 65.

Tako je članom 57. Ustava propisano da se vršenje vlasti povjerava zakonodavcu, egzekutivi i pravosuđu, ali svi oni funkcionišu pod nadzorom Imama i posebnog tijela koje se naziva Rukovodećim vijećem.

Vršenje zakonodavne vlasti organizovano je na jedinstven način, jer je vrše uporedo Islamska konsultativna skupština i Vijeće čuvara. Islamska konsultativna skupština ima demokratski legitimitet, jer su njeni članovi (njih 270) izabrani od strane glasača na neposrednim izborima. U ovom organu obezbijedena je predstavljenost manjinskih religija u Iranu na sljedeći način. Pripadnici Zoroastrejske vjere i Jevreji biraju po jednog predstavnika, Jermeni takođe jednog, dok pripadnici Asirskih i Haldejskih hrišćana zajedno biraju jednog predstavnika u ovaj zakonodavni dom. Svaki zakon i drugi propis koji usvoji Islamska konsultativna skupština mora se dostaviti Vijeću čuvara. Ovaj organ sastoji se od dvije grupe članova, koji imaju različite nadležnosti.¹¹¹

Prvu grupu čine tzv „*adil fuqaha*“ – vjerski pravnici koje bira Imam, a drugu svjetovni pravnici specijalizovani za različite pravne oblasti. Ovu drugu grupu pravnika bira Islamska konsultativna skupština sa liste kandidata koju sastavlja mudžtahid, funkcioner koji je, kako smo vidjeli, šef pravosudne grane vlasti u Iranu, a imenuje ga Imam. *Adil fuqaha* su isključivo nadležni da odlučuju o pitanjima usklađenosti zakona i drugih propisa sa šerijatskim pravom (natpolovičnom većinom svojih članova). Dakle, njima se u tom odlučivanju ne mogu pridružiti svjetovni pravnici kao članovi Vijeća čuvara. Međutim, o usklađenosti zakona i drugih propisa sa Ustavom Irana odlučuju svi članovi Vijeća čuvara, pri čemu je natpolovična većina svih članova dovoljna

za odluku da zakon ili propis nije u skladu sa Ustavom. Ako Vijeće čuvara odluči da zakon ili propis nije u skladu bilo sa šerijatskim pravom ili sa Ustavom Irana, zakon ili propis se vraća Islamskoj konsultativnoj skupštini na ponovno razmatranje.¹¹² Ovakve situacije su bile veoma česte u prvih osam godina nakon izvođenja Islamske revolucije, što će biti razlog za reviziju Ustava i uvođenje nove institucije u ustavno uređenje Irana po čemu je ono specifično u svijetu islamskog konstitucionalizma.

Da bi se razumila ova specifičnost neophodno je podsjetiti da se prethodno izloženi sistem provjere usklađenosti zakona i drugih propisa sa šerijatskim pravom u bitnom ne razlikuje od sistema kakav, na primjer, postoji u Islamskoj Republici Pakistan. Naime, i u toj državi postoji institucija (Savezni šerijatski sud) čija zadaća je da ocjenjuje da li su zakoni i drugi propisi u skladu sa šerijatskim pravom (Dio sedmi, Poglavlje 3A, član 203D Ustava Pakistana).

Međutim, ono po čemu se ustavno uređenje Irana razlikuje od ovog, rekli bismo uobičajenog, načina ocjenjivanja usklađenosti propisa sa šerijatskim pravom jeste institucija koja se zove Državno vijeće za procjenu interesa Islamske Republike, koje funkcioniše kao vrhovni ustavni sud Irana. Najprije je uveden posebnom fetvom Imama Homeinija od 6. februara 1988. godine, a zatim će postati i dio Ustava Irana nakon ustavne revizije iz 1989. godine. Šta je suština funkcije ove institucije? Ona je u tome što Državno vijeće za procjenu interesa Islamske Republike u sporu između Islamske konsultativne skupštine i Vijeća čuvara o tome da li je neki propis u skladu sa šerijatskim pravom donosi konačnu i za sve obavezujuću odluku. Pri donošenju

¹¹¹ Vijeće čuvara odlučuje i o takvim pitanjima kakva su provjera i potvrđivanje kvalifikovanosti kandidata za predsjednika Irana.

¹¹² Od ove situacije treba razlikovati odredbu sadržanu u članu 170. iranskog Ustava. Prema njoj, sve sudije su obavezne da se pri odlučivanju u pojedinačnim slučajevima suzdrže od primjene zakona i drugih propisa koje su suprotne sa šerijatskim pravom. Šta više, istom odredbom Ustav daje pravo svakome da traži poništenje takvih propisa pred Državnim upravnim sudom.

odluke u svakom pojedinačnom slučaju ovo vijeće se rukovodi državnim interesom, što može za posljedicu imati i „...restrikciju u primjeni šerijatskog prava i uzrokovati premoć sekularnih ili socijalnih principa“¹¹³ ako to nalaže državni interes. Osnova za ovo nađena je u Kur'anu, u ajetima u kojima se govori o postupanju vjernika u nuždi. Radi se o suri 2:173.¹¹⁴

Državno vijeće odluku o ovim pitanjima donosi po naredbi Imama, nakon što Vijeće čuvara odluči da je neki propis koji je usvojila Islamska konsultativna skupština suprotan šerijatskom pravu, a sastaje se da bi odlučilo i o drugim pitanjima koje mu proslijedi Imam. Članove ovog vijeća (stalne i promjenjive) imenuje Imam.

Osobenost ustavnog uređenja Irana je i u načinu organizacije njegove izvršne vlasti, kao i u međusobnim odnosima između nje, zakonodavne vlasti i Rukovodećeg vijeća. Do ustavne revizije 1989. godine u Iranu je postojala Vlada, ali je nakon reforme iz 1989. godine izvršna vlast povjerena predsjedniku Irana. Predsjednika Islamske Republike biraju birači na period od četiri godine, neposrednim izborima, apsolutnom većinom glasalih. No, iako ima ovaj legitimet, Islamska konsultativna skupština može mu izglasati nepovjerenje dvotrećinskom većinom svojih članova, nakon čega konačnu odluku donosi Rukovodeće vijeće. Ukoliko ovo vijeće razriješi predsjednika Republike od te dužnosti, kao i slučaju njegove ostavke, smrti ili bolesti duže od dva mjeseca,

zamjenjuje ga, uz prethodno odobrenje Imama, prvi zamjenik predsjednika Republike. U slučaju da nema prvog zamjenika predsjednika, što je moguće prema Ustavu Irana, Imam će imenovati lice koje će vršiti tu funkciju, s tim što se u svakom od ovih slučajeva moraju održati novi izbori za predsjednika Republike u roku od 50 dana.¹¹⁵ Za predsjednika Republike može biti izabran iranski državljanin koji ima iransko porijeklo, koji je pobožan i vjeruje u temeljne principe Islamske Republike Iran i službene religije Irana. Predsjednik Republike je šef Vijeća ministara i u tom svojstvu imenuje sve ministre, nakon čega oni moraju dobiti povjerenje Islamske konsultativne skupštine. Predsjednik nadgleda rad svih ministara te je odgovoran Islamskoj konsultativnoj skupštini za rad Vijeća ministara. Prema članu 136. Ustava predsjednik Republike može razriješiti svakog ministra, u kom slučaju mora obezbijediti povjerenje Islamske konsultativne skupštine za novoimenovanog ministra. Na isti način predsjednik Republike mora postupiti i nakon što Islamska konsultativna skupština izglasa nepovjerenje pojedinom ministru.

Od ostalih ustavnih institucija pomenućemo još dvije. Jedna je institucija mudžtahida kojeg, prema članu 157. Ustava, imenuje Imam na period od pet godina. Prema ovoj ustavnoj odredbi, mudžtahid je nadležan za sva pitanja koja se tiču pravosuđa što, prema članu 158. Ustava, uključuje uspostavljanje organizacione strukture neophodne za obavljanje funkcije sudova; izradu nacrtu zakona o pravosuđu te postavljanje i razrješenje sudija. Sudovi su organizovani u redovne, vojne i revolucionarne sudove prvog stepena, a

¹¹³ Kambiz Behi: *Ibidem*, str. 49.

¹¹⁴ U ajetu 173. se kaže (kurziv u tekstu je naš): „Jedino vam zabranjuje lešinu i krv i meso svinje i ono nad čim je zazvan drugi, a ne Allah. Pa ko bude *natjeran*, bez želje i pretjerivanja, tad mu nije grijeh.“ Tekstovi čija poruka je slična ovoj mogu se naći i u šestoj suri, u ajetima 119. i 145 (kurziv je naš): 119. „A šta vam je da ne bi jeli ono nad čim je spomenuto ime Allahovo – a već vam je razjasnio šta vam je zabranio – *izuzimajući ono na što ste prisiljeni*.“ 145. „Reci: Ne nalazim u onom što mi se objavljuje zabranjenim za jedača (koji) to jede, izuzev što je lešina, ili krv prolivena ili meso svinje – pa uistinu to je pogan – ili ono nad čim je grešno zazvan drugi, a ne Allah: *Pa ko bude natjeran, bez želje i bez prekoračenja*, pa uistinu, Gospodar tvoj je Oprosnik, Milosrdni.“

¹¹⁵ Osim što ga može razriješiti iz naprijed navedenog razloga, Rukovodeće vijeće može razriješiti predsjednika Republike i ako ga Vrhovni sud Irana proglasi krivim za povredu ustavnih dužnosti. Međutim, odluku u bilo kom od navedena dva slučaja Rukovodeće vijeće donosi nakon što, kako stoji u Ustavu, „...uzme u obzir sve interese zemlje“ – član 110. stav 1. tačka 10. Ustava Irana.

najviši sud je Vrhovni sud. Međutim, ovaj sud nema nadležnost da preispituje ustavnost zakona i drugih propisa. Postoji i Upravni sud kojem se, kako je već istaknuto, prema članu 170. Ustava, svako može obratiti zahtjevom za poništavanje svakog propisa koji je u suprotnosti sa šerijatskim pravom.

Druga ustavna institucija o kojoj ćemo ovdje govoriti je Vrhovno vijeće za nacionalnu bezbjednost. Ono je, prema članu 176. Ustava, nadležno za određivanje odbrambene politike i politike nacionalne bezbjednosti, koordinaciju aktivnosti koje se tiču politike odbrane i nacionalne bezbjednosti. Čine ga, između ostalih, šefovi tri grane državne vlasti (zakonodavne, izvršne i sudske), načelnik štaba vrhovne komande oružanih snaga, dva predstavnika koje postavlja Imam, ministri inostranih, odnosno unutrašnjih poslova, kao i najviše rangirani oficiri Armije Irana i Revolucionarne garde.

Po svom državnom uređenju Iran je unitarna i veoma centralizovana država. Jedinice lokalne samouprave su pokrajine, okruzi, gradovi, opštine i sela. Broj pokrajina se mijenja, što zavisi od odluka centralnih vlasti i što, samo po sebi, govori o položaju ovih jedinica lokalne samouprave. U njima, pored provincijskog vijeća, postoji i guverner kojeg imenuje ministar unutrašnjih poslova po dobijanju potvrde od strane Vijeća ministara. Prvi lokalni izbori nakon Islamske revolucije održani su tek 1999. godine.¹¹⁶ Jedinice lokalne samouprave imaju svoja lokalna vijeća, čije članove neposredno biraju birači u toj lokalnoj zajednici.

Postupak promjene iranskog Ustava čini ovaj pravni akt čvrstim. Ovakav zaključak proizlazi iz člana 177. Ustava Irana prema kojem postoje ustavne odredbe koje se ne

mogu mijenjati i to: islamski karakter političkog sistema; odredbe o Šerijatskom pravu kao osnovi za sve propise; religijske osnove; ciljevi Islamske Republike; demokratski karakter vladavine; pozicija Imama; službena džaferijska religija. Ostale odredbe mijenjaju se po postupku koji može otpočeti nakon što Imam, u konsultaciji sa Državnim vijećem za procjenu interesa Islamske Republike, izda odgovarajuću naredbu kojom određuje u kom pravcu bi trebalo izvršiti amandiranje Ustava. U tu svrhu Ustav propisuje instituciju pod nazivom Vijeće za reviziju Ustava, koje čine: član Vijeća čuvara; šefovi tri grane državne vlasti; stalni članovi Državnog vijeća za procjenu interesa Islamske Republike; pet eksperata iz Skupštine eksperata; deset predstavnika izabranih od strane Imama; tri predstavnika Vijeća ministara; tri predstavnika pravosudne vlasti; deset predstavnika koji su članovi Islamske konsultativne skupštine te tri predstavnika iz reda univerzitetskih profesora. Odluka ovog vijeća o promjeni Ustava, nakon što je potvrdi i potpiše Imam, stupa na snagu pošto bude potvrđena i na nacionalnom referendumu od strane apsolutne većine glasača.

ZAKLJUČAK

Prethodno izlaganje pokazuje da ustavno uređenje Islamske Republike ima više specifičnosti koje ga razlikuju ne samo od uređenja u zemljama izvan islamskog svijeta, već i od onih koje su članice Organizacije Islamske konferencije.

Za ustavno uređenje Irana može se reći da je u cijelosti prožeto šerijatskim pravom. I kada se po ovome sa Iranom mogu porediti druge islamske zemlje (poput Saudijske Arabije, Pakistana, Sudana), Iran je u odnosu na njih osoben iz više razloga. Najprije treba imati u vidu da je ovo zemlja šiitskog islama u kojoj je službena religija ona u verziji džaferijske škole. Usljed toga

¹¹⁶ Kian Tajbakhsh: Political Decentralization and the Creation of Local Government in Iran: Consolidation or Transformation of the Theocratic State?, Social Research, Vol. 67, No. 2, Summer 2000, p. 377.

Imam predstavlja centralnu i političku i pravnu figuru sistema. Ovakva pozicija Imama dobila je svoj izraz kako u preambuli, tako i u normativnom dijelu Ustava Irana, na šta se ne može naići ni u jednom drugom ustavu u svijetu. Nakon smrti Imama Homeinija, pored ove institucije, bolje reći uporedo sa njom, egzistira i institucija Rukovodećeg vijeća. Ove dvije institucije su od kardinalnog značaja za funkcionisanje čitavog političkog sistema, budući da one, nakon konsultacija sa Državnim vijećem za procjenu interesa Islamske Republike, utvrđuju opštu politiku Irana i vrše nadzor nad njenim provođenjem. I to je takođe nešto što ustavno uređenje Irana čini specifičnim u svjetskim razmjerama. Tome svakako posebno doprinosi i institucija, uvedena nakon revizije Ustava Irana izvršene 1989. godine. Riječ je, kako smo vidjeli, o Državnom vijeću za procjenu interesa Islamske Republike. Ona funkcionira kao vrhovni ustavni sud Irana, zbog čega je i ona od presudne važnosti za funkcionisanje političkog i pravnog sistema ove zemlje. Takva njena uloga posebno je važna u onim trenucima u kojima dolazi do razmimoilaženja između Islamske konsultativne skupštine i Vijeća čuvara oko toga da li je neki propis kojeg treba usvojiti suprotan šerijatskom pravu. Državno vijeće za procjenu interesa Islamske Republike u tim situacijama se rukovodi državnim interesom, koji može značiti i restrikciju u primjeni šerijatskog prava. Međutim, ako se imaju u vidu ciljevi Islamske Republike Iran, određeni u preambuli a potom i u normativnom dijelu Ustava Irana, jasno je da se i u tim slučajevima kroz zaštitu interesa države omogućuje i zaštita islamskog društvenog poretka. Sve druge institucije republikanskog karaktera (zakonodavni organ, predsjednik Republike i Vijeće ministara) u sjeni su ovih centralnih ustavnih i političkih institucija. No, ova činjenica, kako vrijeme pokazuje, nimalo ne utiče (u negativnom smislu) na

funkcionisanje ustavnog uređenja Irana. Šta više, ona to uređenje čini stabilnim.

Stoga se ovaj rad može završiti jednim opštim zaključkom, a to je da važeća ustavna rješenja iz Ustava Irana, kojima se u logičkom smislu ne može prigovoriti, omogućuju ne samo nesmetano svakodnevno funkcionisanje tog u svjetskim razmjerama jedinstvenog sistema, nego mu, pravno posmatrano, omogućuju i dugovječnost.

LITERATURA

1. Besim Korkut, prevod: Kur'an s prevodom, izdanje Ministarstva za hadž i vakuf u Saudijskoj Arabiji, h. godine 1412.
2. Ratko Marković: Ustavno pravo i političke institucije, jedanaesto popravljeno i osavremenjeno izdanje, Beograd, 2006.
3. Nurko Pobrić: Ustavno pravo, Mostar, 2000.
4. Kasim Trnka: Ustavno pravo, drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Sarajevo, 2006.
5. Intisar A. Rabb: "We the Jurists": Islamic Constitutionalism in Iraq, Journal of Constitutional Law, Vol. 10:3, March 2008.
6. Istorija šerijatskog prava, Sarajevo: Islamski teološki fakultet, 1987, p.144. Treće dopunjeno izdanje: Historija šerijatskog prava (Sarajevo: Fakultet islamskih nauka, 2005, p. 298) Prevod na albanski: Historia e se drejtes se Sheriatit, Prizren: Nip Shuli, 1994, p.181.3.
7. Društveno pravni aspekt islamskog reformizma, Sarajevo: Islamski teološki

- fakultet, Biblioteka posebnih izdanja knjiga 4, 1990, p.275.
8. Islam u Jugoistočnoj Aziji: muslimanske zajednice i institucije, Sarajevo: El-Kalem, 1992, p.117.
9. Budimir P. Košutić: Uvod u velike pravne sisteme današnjice, drugo izdanje, Beograd, 2008.
10. Nedim Begović: Kolektivni idžtihad, rad objavljen u časopisu Takvim za 2010, Rijaset Islamske zajednice u BiH, Sarajevo, 2009.
11. Važeći Ustav Islamske Republike Iran.
12. Osnovni zakon Persije od 7. oktobra 1907.
13. Kambiz Behi: Iran's "New Constitutionalism": Constitutional Politics in Post-Revolutionary Iran, October, 2010.
14. Fikret Karčić, Pravni aspekti islamskog reformizma, Islamski teološki fakultet Sarajevo, 1990.
15. Fikret Karčić: Istorija Šeriatskog prava (Predavanja na I godini Islamskog fakulteta u Sarajevu), Sarajevo, 1996..
16. Kian Tajbakhsh: Political Decentralization and the Creation of Local Government in Iran: Consolidation or Transformation of the Theocratic State?, Social Research, Vol. 67, No. 2, Summer 2000.